

فارسی عمومی

دکتر احمد خاتمی

استاد دانشگاه شهید بهشتی

۱۳۹۲

سرشناسه: خاتمی، احمد، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور: فارسی عمومی / احمد خاتمی
مشخصات نشر: تهران: پایا، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری: ۳۶۶ ص
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۷۴۸-۶۰-۶
فیا: وضعیت فهرست نویسی
یادداشت: کتابنامه
موضوع: ادبیات فارسی -- مجموعه‌ها
موضوع: شعر فارسی -- مجموعه‌ها
موضوع: نثر فارسی -- مجموعه‌ها
رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۲۲/خ/۰۰۳ PIR۴
رده بندی دیویی: ۸۱۰/۸
شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۲۸۹۳۰

انتشارات پایا

www.nashrePaya.ir

نشانی: تهران، خیابان ولیعصر (عج)، بالاتر از چهارراه نرسبت، کوی نوربخش، پلاک ۳۲
تلفن: ۸۸۸۰۱۵۰۴ - ۸۸۹۰۷۴۶۴

فارسی عمومی

دکتر احمد خاتمی

نویت و تاریخ چاپ: اول - ۱۳۹۲

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: فرازاندیش سبز

این اثر به سفارش موسسه فرهیختگان معاصر تدوین و به چاپ رسیده است.

حق چاپ محفوظ و متعلق به ناشر است.

بها: ۱۲۵۰۰ تومان

سپاس خدایی را که سخنوران در ستودن او بمانند و شمارگران
شمران نعمت‌های او ندانند. و کوشندگان حق او را گزاردن نتوانند.
خدایی که پای اندیشه تیزگام در راه شناسایی او لنگ است. و سیر
فکرت زرد درو به دریای معرفتش بر سنگ صفت‌های او تعریف‌ناشدنی
است و به وصف درنیامدنی. و در وقت ناگم‌جیدنی. و به زمانی
مخصوص نابودنی. به قدرتش خلاق را بیافرید. و به رحمتش بلاها را
بپراکند. و با خرسنگ‌ها لرزه زمین را در مهار کشید. سرلوحه دین
شناختن اوست. و درست شناختن او. باور داشتن او. و درست باور
داشتن او. بگانه انگاشتن او. و بگانه انگاشتن او را بسزا اطاعت نمودن.
و بسزا اطاعت نمودن او. صفت‌ها را از او زدودن. چه هر صفتی گواه
است که با موصوف دوناست و هر موصوف نشان دهد که از صفت
جداست. پس هر که پاک خدای را با صفتی همراه داند او را با قرینی
پیوسته. و آن که با قرینش پیوندد. دونایش دالسته. و آن که دونایش
خواند. جزء جزنش داند. و آن که او را جزء جزء داند. او را نداند. و
آن که او را نداند در جهتش نشاند. و آن که در جهتش نشاند.
محدودش انگارد. و آن که محدودش انگارد. معدودش شمارد. و آن
که گوید در کجاست؟ در چیزش در آرد. و آن که گوید فراز چه
چیزی است؟ دیگر جایها را از او خالی دارد. بوده و هست. از نیست به
هستی درنیامده است. با هر چیز هست. و همنشین و یار آن نیست. و
چیزی نیست که از او نهی است. هرچه خواهد پدید آرد. و نیازی به
جنبش و وسيلت ندارد. از ازل بیناست و تا به ابد یککاست. دمسازی
نداشته است تا از آن جدا افتد و برترسد که تنهاست. -

از خطبة اول نهج البلاغه با ترجمه سید جعفر شهیدی

فهرست مطالب

مقدمه

فصل ۱: درباره خط، زبان و ادبیات فارسی ۱-۳۲

خط و زبان فارسی؛ آشتی با ادبیات؛ انواع و سبک‌های ادبی؛ انواع شعر؛ زبان و زندگی اجتماعی امروز؛ وب‌نوشته‌های ادبی، چالش‌ها و فرصت‌ها.

فصل ۲: از گذشته ادبی ۳۳-۱۶۶

- نگاهی به تاریخ ادبیات ایران در قرن چهارم (دوره سامانیان و آل‌بویه) ۳۵
از مقدمه شاهنامه ابومنصوری؛ از تاریخ بلعمی؛ از حدود العالم من المشرق الى المغرب؛ از رودکی سمرقندی؛ از کسایی مروزی؛ شاهنامه؛ هفت‌خوان رستم.
- نگاهی به تاریخ ادبیات ایران در قرن پنجم و ششم (دوره غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان) ۵۱
از التفهیم لأوائل صناعة التنجیم؛ از ترجمه رساله قشیریه؛ از کشف‌المحجوب؛ از مناجات‌نامه؛ از سفرنامه ناصر خسرو؛ از تاریخ بیهقی؛ از قابوس‌نامه؛ از کیمیای سعادت؛ از نوروزنامه؛ از سوانح‌العشاق؛ از کشف‌الأسرار و غلده‌الأبرار؛ از ترجمه کلیله و دمنه؛ از چهارمقاله؛ از اسرار‌التوحید؛ از تذکرة‌الأولیا؛ از منوچهری دامغانی؛ از ناصر خسرو؛ چند دوبیتی از باباطاهر؛ چند رباعی از خیام؛ از مسعود سعد سلمان؛ از حدیقة‌الحقیقة؛ غزلی از سنایی؛ از انوری ابیوردی؛ از خاقانی شروانی؛ از مخزن‌الأسرار؛ از لیلی و مجنون؛ از منطق‌الطیر؛ غزلی از عطار.

- نگاهی به تاریخ ادبیات فارسی در قرن هفتم و هشتم (از حمله مغول تا حمله تیمور) ۹۹
- از جوامع الحکایات و لوامع الروایات؛ از مرزبان نامه؛ از مرصاد العباد؛ از اخلاق ناصری؛ اثرات استیلای مغول؛ از تاریخ جهانگشای جوینی؛ از مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه؛ از گلستان؛ از رساله دلگشا؛ از بوستان سعدی؛ غزلی از سعدی؛ غزلی از مولانا؛ ابیاتی از مثنوی مولوی؛ غزلی از فخرالدین عراقی؛ دو غزل از حافظ؛ غزلی از اوحدی مراغه‌ای؛ غزلی از خواجوی کرمانی.
- نگاهی به تاریخ ادبیات فارسی در قرن نهم (دوره تیموری ۷۸۲-۹۰۷ ق.) ۱۳۳
- از ظفرنامه؛ از بهارستان؛ غزلی از جامی؛ غزلی از بابافغانی
- نگاهی به تاریخ ادبیات فارسی از قرن دهم تا میانه قرن دوازدهم (دوره صفویه) ۱۴۱
- از حبیب السیر؛ از داماین؛ از مجالس المؤمنین؛ از ترکیب‌بند محتشم؛ غزلی از بیدل دهلوی؛ دو غزل از صائب تبریزی.
- نگاهی به تاریخ ادبیات فارسی از میانه قرن دوازدهم تا پایان قرن سیزدهم (دوره بازگشت ادبی) ۱۵۳
- از پریشان؛ از منشآت؛ از ریاض السیاحه؛ از سفرنامه قرنگستان ناصرالدین شاه؛ غزلی از صفای اصفهانی؛ غزلی از صفی‌علیشاه؛ غزلی از فروغی بسطامی؛ غزلی از آذر بیگدلی؛ غزلی از صباحی بیدگلی؛ از ترجیع‌بند هاتف.

فصل ۳. از ادب معاصر

- درباره شعر معاصر ۱۶۹
- میرزاده عشقی: سند پاره‌پاره و عشق وطن؛ سید اشرف‌الدین گیلانی: گوش شنوا کو؟! ایرج میرزا: حق استاد؛ ابوالقاسم عارف قزوینی: پیام آزادی؛ ابوالقاسم لاهوتی: میهن ای میهن؛ محمد فرخی یزدی: آزادی؛ ملک الشعرای محمدتقی بهار: جغد جنگ؛ علی اسفندیاری (نما پوشیج): آی آدم‌ها؛ حسین پژمان بختیاری: حسرت عشق؛ پروین اعتصامی: ناتوان؛ سید محمدحسین بهجت تبریزی (شهریار): کودک و خزان و نی محزون؛ رهی معیری: بوسه نسیم؛ امیری فیروزکوهی؛ پرویز ناتل خانلری: عقاب؛ مهدی حمیدی شیرازی: مرگ قو؛ فریدون توللی: مریم؛ ابوالقاسم حالت: مادر؛ عباس کی‌موش (مشفق کاشانی): سایه خورشید؛ احمد شاملو: بودن و شبانه؛ فریدون مشیری: کوچه؛ هوشنگ ابتهاج: شبگیر؛ زیان نگاه؛ سیمین بهبهانی: شلوار تا خورده دارد...؛ سیاوش کسرایی: غزلی برای درخت؛ سهراب سپهری: پشت دریاها؛ مهدی اخوان ثالث: باغ من و قاصدک؛ مهرداد اوستا: شکوفه اشک؛ نادر نادرپور: پوپک؛ یدالله رویایی: دلتنگی‌ها؛ منوچهر

آتشى: غزل کوهى؛ فروغ فرخزاد: هديه و پرنده مردنى ست؛ محمود مشرف آزاد تهرانى: بى تو خاکسترم؛ منصور اوجى: غزل نيایش؛ محمدرضا شفیعی کدکنی: حلاج؛ حمید مصدق: خودشکن؛ على موسوى گرمارودى: خط خون؛ حسين منزوى: غزل؛ سيدحسن حسینی: از گريه پريم... و کرامات نورانى؛ سلمان هراتى: تو مرا خواهی برد؟؛ قيصر امين پور: دردواړه ها.

- درباره داستان نرسی معاصر..... ۲۲۹
میرزا حبيب اصفهانی: از حاجی بابای اصفهانی؛ زين العابدين مراغه ای: از سياحت نامه ابراهيم بيگ؛ عبدالرحيم طالبوف: از کتاب احمد؛ محمدعلی جمالزاده: رجل سياسی؛ صادق هدايت: سگ ولگرد؛ بزرگ علوی؛ صادق حویک: عدل؛ سيمين دانشور: از آغاز سورشون؛ جلال آل احمد: از آغاز مدير مدرسه؛ علی محمد افغانی؛ غلامحسين ساعدی: از آغاز ترس و لرز؛ بهرام صادقی؛ هوشنگ گلشیری؛ محمود دولت آبادی: از رمان روزگار سپری شده مردم سالخورده؛ سيدمهدي شجاعی: از عباس ادب؛ منيرو روانی پور؛ مصطفى مستور: از مردی تا پيشانی در اندوه فرورفت؛ رضا اميرخانی: از بیمه جون...

- پژوهش های ادبی و پژوهشگران معاصر..... ۲۷۳
علی اکبر دهخدا؛ محمد قزوینی؛ سيدحسن تقی زاده؛ سيد نفیسی؛ جلال الدین همایی؛ مجتبی مینوی؛ بدیع الزمان فروزانفر؛ محمد معین؛ عبدالحسین زرین کوب.

فصل ۴: درباره دستور، ویرایش و نگارش..... ۲۸۱-۳۳۸

یادآوری چند نکته دستوری؛ مشخصات یک نوشته خوب؛ شیوه نامه نگاری؛ دستور خط فارسی؛ بحثی درباره نشانه گذاری؛ غلط نویسیم

فصل ۵: آشنایی با بعضی از اصطلاحات ادبی..... ۳۳۹-۳۵۰

کتابنامه..... ۳۵۱-۳۵۴

مقدمه

از مهم‌ترین دروس دانشگاهی درس «فارسی عمومی» است. این درس که تنها فرصت دانشجویان برای آشنایی بیشتر با زبان و ادبیات فارسی در دوره تحصیلات دانشگاهی است، باید:

- دانش ادبی پیش‌آموخته دانشجو را تکمیل کند؛
- عظمت میراث ادبی به‌جای مانده از ادوار تاریخی را به او نشان دهد؛
- او را با جریان‌های ادبی معاصر آشنا کند؛
- بر توانمندی او در شناخت و تحلیل اوضاع ادبی کشورش در گذشته و حال بیفزاید؛
- قدرت او را در فهم و درک متن افزایش دهد؛
- توانمندی‌های نگارشی او را قوت بخشد و او را برای نگارش مقالات علمی، پایان‌نامه و رساله در مقاطع تحصیلات تکمیلی آماده کند؛

و نهایتاً امکان التذاذ و بهره‌مندی از متون زیبای ادبی را برای او فراهم آورد.

کتاب حاضر برای تأمین بخشی از اهداف مذکور، در پنج فصل طراحی شده است: فصل اول که «درباره خط، زبان و ادبیات» است چند مقاله را دربرمی‌گیرد که هر یک هدفی را دنبال می‌کند:

مقاله اول نگاهی به خط و زبان فارسی و چگونگی پیدایش و تحول انواع آنها دارد که در جای خود حائز اهمیت است و آشنایی با آن می‌تواند برای همه، به‌ویژه نسل جوان، عزت‌آفرین و هویت‌بخش باشد. «آشتی با ادبیات» زمینه بحث درباره کارآیی متون گذشته در روزگار ما را فراهم می‌کند و طبیعی است که چنین بحث مهمی می‌تواند ذهن دانشجویان کنجکاو را برانگیزاند و آنها را به بحث و بررسی درباره این نکته وادارد. مقاله سوم و چهارم درباره «سبک و انواع ادبی» و «انواع شعر» است که از مهم‌ترین موضوعات ادبی در گذشته و امروز به‌شمار می‌روند؛ دانشجویان با خواندن این دو مقاله زمینه بحث‌های علمی را درباره سبک‌های ادبی و

انواع شعر و مکاتب ادبی ایران و مقایسه آن با مکاتب ادبی جهان پیش خواهند آورد. مقاله پنجم به مسئله مهم کاربرد زبان در زندگی اجتماعی امروز می‌پردازد و به این سؤال عمومی پاسخ می‌دهد که چرا باید با زبان فارسی به گونه علمی آشنا بود. و موضوع مقاله ششم تأثیرگذاری فناوری‌های نوین و شبکه جهانی اینترنت در زبان و ادبیات فارسی است؛ موضوعی که خواه‌ناخواه در شکل‌گیری زبان و ادبیاتی مناسب با دستاوردهای الکترونیکی تأثیر گذاشته و خواهد گذاشت. بررسی این موضوع و بحث درباره آن - که طبیعتاً با نیاز نسل جوان دانش‌پژوه تناسب بیشتری دارد - هدف اصلی از درج این مقاله است.

فصل دوم کتاب، «از گذشته ادبی» است و چنان‌که از نامش پیداست به معرفی برجسته‌ترین آثار ادبی کهن می‌پردازد. برای استفاده بهتر سعی شده است تا:

- نمونه‌ها بر اساس تقسیم‌بندی تاریخی تنظیم شود؛

- در آغاز هر دوره تاریخی، تاریخ ادبیات آن دوره به اجمال نقل شود؛

- پیش از ذکر بعضی از نمونه‌ها (مانند شاهنامه و تاریخ جهانگشای جوینی) برای آشنایی بیشتر دانشجویان با اهمیت یا تأثیر اثر، مطالبی از استادان صاحب‌نظر درج شود؛

- واژگان دشوار یا مهجور معنی‌گذاری و ابیات، احادیث، ابیات و عبارات عربی ترجمه شود.

فصل سوم به «ادب معاصر» اختصاص دارد و در سه بخش تنظیم شده است؛ بخش نخست، شعر معاصر است که با مقدمه‌ای درباره چگونگی پیدایش و شکل‌گیری شعر معاصر آغاز می‌شود و با ذکر نمونه‌هایی از مشهورترین شاعران معاصر ایران ادامه می‌یابد. پیش از ذکر نمونه اشعار، اجمالاً به زندگی و آثار شاعر آن اشاره‌ای شده است.

در بخش دوم، داستان‌نویسی معاصر ایران بررسی شده است. مقدمه این بخش نگاهی کلی به ادبیات داستانی معاصر ایران و چگونگی شکل‌گیری و تحول آن دارد؛ این بخش نیز با معرفی مشهورترین داستان‌نویسان معاصر ایران و ذکر نمونه‌هایی از داستان‌های معاصر ادامه می‌یابد.

بخش سوم این فصل هم نگاهی گذرا دارد به پژوهش‌های ادبی و پژوهشگران معاصر ایران. «درباره دستور، ویرایش و نگارش» عنوان فصل چهارم کتاب است؛ در این فصل مهم‌ترین و کاربردی‌ترین نکته‌های دستوری، نگارشی و ویرایشی گنجانده شده است. فصل پایانی کتاب «آشنایی با بعضی از اصطلاحات ادبی» است و به نظر می‌رسد کارگشا و دانستن آنها برای دانشجویان مفید است.

جامعیت کتاب حاضر در بیان کلیاتی درباره زبان و ادب فارسی، تاریخ ادبیات ایران، شرح حال نویسندگان و شاعران معاصر، درآمدهی بر شعر و داستان‌نویسی معاصر، تنوع نمونه‌های

منثور و منظوم، نگاه کاربردی و علمی به حوزه دستور، نگارش و ویرایش، مهم‌ترین امتیاز این کتاب است.

در این مجموعه به روش متداول در کتاب‌های درسی از ذکر منابع و مآخذ در جای‌جای کتاب صرف‌نظر و به ذکر نشانی منابع در فهرست پایانی کتاب بسنده شده است. سعی شده است در طرح بعضی از مسائل و موضوعات ادبی از مقالات و یادداشت‌های استادان بنام و صاحب‌نظر استفاده شود. این قاعده در فصل اول و فصل چهارم بیشتر اعمال شده است. به دلایل زیر از معنی‌گذاری، شرح و توضیح همه واژگان، ترکیبات و عبارات منظوم و منثور پرهیز شده است:

- معنی‌گذاری متن - به‌ویژه شعر - با روح حاکم بر ادبیات سازگار نیست. چه بسا که اظهارنظر درباره شعر یا عبارتی، ذهن خواننده و شنونده را از معنای اصلی آن منحرف یا دست‌کم انتظارات او را محدود کند.
- با توجه به حجم محدود صفحات کتاب شرح و بسط لغات و عبارات به‌صورت گسترده و فراگیر مانع ارائه نمونه‌های بیشتر از متون ادبی می‌شود؛
- حضور استادان محترم در کلاس‌های درس «فارسی عمومی» فرصت مغتنمی است تا دانشجویان بتوانند اشکالات متون را برطرف و از آراء و نظرات صائب استادان بهره‌مند شوند.
- و نهایتاً تلاش دانشجویان برای دستیابی به معنی واژه‌ای یا عبارتی یا شرح بیتی در منابع و مآخذ مرتبط، بسیار مؤثرتر در فهم متن و ماندگارتر در ذهن دانشجو خواهد بود.

در پایان شایسته است تا مراتب قدردانی خود را از جناب آقای علی تقوی که با نگاهی نقّادانه و عالمانه متن را خواندند و علاوه بر ویرایش متن، نکاتی را یادآوری و به اصلاح آنها همت نمودند و جناب آقای بهمن خلیفه که کتاب را از صدر تا ذیل خواندند و نکات ارزشمندی را یادآوری نمودند و همکاران ارجمندم در واحد آموزش و پژوهش مؤسسه فرهنگی فرهیختگان معاصر (مرکز آموزش علمی-کاربردی فرهنگ و هنر شماره یک تهران) و انتشارات پایا که تألیف و تدوین این کتاب مرهون پیشنهاد و پی‌گیری آنهاست و سرکار خانم فریبا طیبی که در انتخاب داستان‌های انقلاب اسلامی از نظر ایشان استفاده شد و سرکار خانم فرخنده امیری که بازخوانی نهایی کتاب را از سر لطف پذیرفتند و سرکار خانم لیلا بیدمشک که با نهایت دقت و سرعت حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی کتاب را بر عهده داشتند اعلام و از خدای بزرگ سربلندی ایشان را مسئلت نمایم.

نگارنده پس از تدوین کتاب و پیش از چاپ آن، متن را برای بعضی از دوستان و همکاران خود ارسال نمود و از ایشان درخواست کرد تا با توجه به تجربیاتی که در تدریس درس فارسی عمومی اندوخته‌اند اشکالات متن را به لحاظ ساختاری و محتوایی متذکر شوند و اصلاحات موردنظر خود را پیشنهاد دهند؛ از میان ایشان همکاران فاضل و ارجمند سرکار خانم فریده محسنی، سرکار خانم الناز معتمدی و سرکار خانم منا احمدی با صبر و حوصله متن را خواندند و بزرگوارانه یادآوری‌ها و پیشنهادهای سودمند نمودند که بیشتر آنها در تنظیم نهایی متن اعمال و بخشی از آنها که مستلزم مطالعات و تدارکات بیشتری بود به چاپ‌های بعد موکول شد. همچنین دیگر همکاران ارجمند سرکار خانم لیلا میرزایی، سرکار خانم زهره نصیری، سرکار خانم پروانه درویش، سرکار خانم راحله فرجی و سرکار خانم حوریه ناجی اوقاتی را صرف مطالعه کتاب کردند و نکته‌سنجی‌های دقیق و پیشنهادهای به‌جا نمودند و در اصلاح متن کوشیدند. از همه آنها سپاسگزارم و دوام عزت و سلامتشان را از خدای بزرگ خواهانم.

از کمی‌ها و کاستی‌های کار پوزشی می‌طلبم و برای رفع آنها به ارشادات و اشارات همکاران عزیز و دانشجویان گرامی چشم دوخته‌ام.

احمد خاتمی

A_khatami@sbu.ac.ir